

ARTYKUŁY

Przemoc domowa. Uwagi definicyjne i systemowe

DOI: 10.53024/6.3.51.2023

BEATA PIEKŁO*

STRESZCZENIE

Celem artykułu jest analiza i wyjaśnienie pojęcia przemocy w rodzinie, ukazanie złożoności problemu i przyglądnięcie się systemowi służącemu ochronie osób doznających aktów przemocy i przeciwdziałania przemocy. W tekście przedstawione zostały także zmiany legislacyjne wprowadzone do ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej oraz omówiono wprowadzone rozwiązania.

Słowa kluczowe: przemoc domowa, przemoc w rodzinie, osoba doznająca przemocy, osoba stosująca przemoc, procedura „Niebieskiej Karty”

WPROWADZENIE

Przemoc jest zjawiskiem polegającym na intencjonalnym działaniu, wykorzystującym przewagę sił jednej ze stron, w celu podporządkowania sobie i kontrolowania ofiary, naruszając jej podstawowe prawa. Przemoc może przybierać różnorakie formy oraz przejawy. Wyróżnia się głównie przemoc ekonomiczną, seksualną, fizyczną czy psychiczną. Szczególnym rodzajem przemocy jest ta związana z dysfunkcyjnością podstawowej komórki społecznej, jaką jest rodzina, zwana przemocą w rodzinie lub przemocą domową. Jest ona problemem ponadkulturowym i powszechnym, gdyż występuje nie tylko w Polsce, ale i na całym świecie. Zjawisko to pociąga za sobą wiele negatywnych konsekwencji nie tylko dla ofiar, sprawców czy świadków stosowania przemocy, ale również dla społeczeństwa i organizacji państwowej. Normatywnie ujęcie przemocy domowej w polskim systemie prawnym jest w art. 2 pkt. 1 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej¹. Zgodnie z tą

* Studentka Uniwersytetu Ekonomicznego w Krakowie; ORCID: 0009-0000-0241-9516.

¹ T.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1249 ze zm.

legalną definicją poprzez przemoc w rodzinie należy rozumieć jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie, naruszające prawa lub dobra osobiste osoby doznającej przemocy domowej, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne. Przemoc domowa oprócz tego, że jest zjawiskiem społecznym, kwalifikuje się również jako zagadnienie kryminalne. Staje się przestępstwem dopiero, gdy zachowanie sprawcy przemocy wypełnia znamiona typu czynu zabronionego, a stopień społecznej szkodliwości jest wyższy niż znikomy. Ustawodawca nie zdecydował się jednak wprowadzać do ustawy z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny² przestępstwa przemocy domowej. W Polsce wśród przedstawicieli organów ścigania oraz wymiaru sprawiedliwości można zaobserwować tendencję do utożsamiania przemocy w rodzinie z przestępstwem z art. 207 k.k., który dotyczy znęcania się nad osobami bliskimi. Jest to przestępstwo ścigane z urzędu, a więc organy procesowe działają niezależnie od złożenia przez obywatela lub instytucję wniosku oraz bez wymogu zgody pokrzywdzonego. Pojęcie znęcania się należy interpretować w dużym stopniu obiektywnie, co oznacza, że dla wypełnienia znamion tego czynu zabronionego nie wystarczające jest samo odczucie pokrzywdzonego, a miarodajne jest jedynie hipotetyczne odczucie wzorcowego obywatela. O przyjęciu znęcania się rozstrzygają więc społecznie akceptowane wartości wyrażające się w normach etycznych i kulturowych. Podane kryteria będą decydujące także dla odróżnienia dopuszczalnego, w rozsądnych granicach, prawa do karcenia dzieci przez rodziców i opiekunów od nadużycia tego prawa. Zgodnie z tymi zaleceniami, sprawca czynu wyczerpującego znamiona strony przedmiotowej przestępstwa znęcania się może uniknąć odpowiedzialności za swoje działanie, gdyż w środowisku, z którego się wywodzi, istnieje społeczne przyzwolenie na stosowanie przemocy w określonych okolicznościach. Podejście to jest sprzeczne z przyjętymi na arenie międzynarodowej standardami, które mówią wprost o tym, że tradycją nie można usprawiedliwiać naruszeń praw człowieka, ponadto wywiera istotny wpływ na orzecznictwo w sprawach o przemoc w rodzinie³. Typ zasadniczy znęcania się określony w art. 207 § 1 k.k. zagrożony jest karą pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat. Za dopuszczenie się typu kwalifikowanego zawartego w § 2 tego samego artykułu grozi kara pozbawienia wolności od roku do 10 lat, zaś za ten opisany w § 3 od 2 do 12 lat pozbawienia wolności. Poza tym sprawcy można przypisać odpowiedzialność za inne zachowania penalizowane w k.k. jak np. naruszenie nietykalności cielesnej (art. 217 k.k.), groźba karalna (art. 190 k.k.), zmuszanie (art. 191 k.k.), spowodowanie średniego i lekkiego uszczerbku na zdrowiu (art. 157 k.k.). Pomimo powszechności i względnej trwałości zjawiska przemocy domowej występują trudności

² T.j. Dz. U. z 2023 r. poz. 289 ze zm.

³ U. Nowakowska i in., *Przemoc w rodzinie a wymiar sprawiedliwości. Prawo dziś i jutro*, Warszawa 2005, s. 10–12.

w skutecznym przeciwdziałaniu temu problemowi i określeniu jego faktycznych rozmiarów. Dane statystyczne ukazują jedynie przypadki ujawnionej przemocy, spora część spraw nie jest niestety zgłaszana (jest to tzw. ciemna liczba przestępstw). Wynika to z różnych przyczyn, najczęściej ze strachu przed odejściem sprawcy przemocy albo utratą środków do życia, z uwagi na dobro dzieci, a także z przeświadczenia, że nic nie da się zmienić. Często zdarza się, że osoby doświadczające przemocy wywodzą się z domów, w których była ona obecna, przez co poniekąd są do niej „przyzwyczajone”. Aby efektywnie zapobiegać rozpowszechnianiu się przemocy domowej, naprawiać jej skutki oraz właściwie określać zadania organów państwa, konieczne jest zrozumienie specyfiki tego zjawiska oraz pogłębiona diagnoza sytuacji. Dużym utrudnieniem jest problem na płaszczyźnie świadomości społecznej, niezrozumienie mechanizmów przemocy oraz stereotypowe myślenie. Niekorzystnie na skuteczność prowadzonych postępowań wpływa rutynowe, pobieżne traktowanie przypadków przemocy domowej przez organy ścigania, brak inicjatywy z ich strony w zbieraniu materiału dowodowego, a także błędna kwalifikacja prawna przez organy sprawiedliwości (najczęściej zamiast znęcania się zarzuca się sprawcy lekki uszczerbek na zdrowiu). Rozpoznawanie przypadków przemocy domowej jest utrudnione ze względu na panujące przeświadczenie, że takie problemy występują jedynie w rodzinach tzw. marginesu społecznego, ludzie często utożsamiają to zjawisko z alkoholem i innymi używkami, a także ubóstwem. Z praktyki jednakże wynika, że jest to problem dotyczący wszystkich środowisk i warstw społecznych. Jak widać, przemoc domowa jest zagadnieniem wieloaspektowym i złożonym, które wiąże się z wieloma niedopatrzzeniami oraz nieskutecznymi działaniami organów sprawiedliwości. Zbyt mało rzetelne postępowania i interwencje prowadzą często do wtórnej wiktyimizacji ofiar.

POJĘCIE PRZEMOCY

Przemoc jest wszechobecnym zjawiskiem, które występuje na świecie od zawsze i trudno jest precyzyjnie określić moment jej powstania. Do niedawna utożsamiana była z użyciem siły fizycznej. Obecnie wkracza ona w nowe, nieznane dotąd obszary rzeczywistości społecznej. Przemoc przestaje być obecna jedynie w realnym świecie, ale występuje także w wirtualnej rzeczywistości. Idealnie odnajduje się w słabych stronach wirtualnego świata, takich jak: pozorne poczucie anonimowości oraz możliwość kreowania własnego wizerunku, by je skutecznie wykorzystać. Użycie przemocy wydaje się jednym z najprostszych narzędzi prowadzących do osiągnięcia celu⁴. Na rozumienie pojęcia przemocy mogą wpływać różnorakie okoliczności, stąd też w literaturze przedmiotu występują różne ujęcia definicyjne tego zjawiska. W opinii R. Gellesa i M.A. Strausa trudności definicyjne wynikają z tego,

⁴ A. Śledziwski, *Przestępstwo znęcania się w kontekście przemocy w rodzinie*, Białystok 2016, s. 32.

że przemoc nie jest pojęciem klinicznym, nie jest także pojęciem naukowym, lecz politycznym, dlatego też rozumienie tegoż zjawiska będzie ulegać zmianom wraz ze zmianą sytuacji społecznej⁵. W rozumieniu słownikowym przemoc to „przewaga wykorzystywana w celu narzucenia komuś swojej woli, wymuszenia czegoś na kimś; narzucona komuś bezprawnie władza”⁶. Pojęcie przemocy kojarzy się z terminami, takimi jak siła, brutalność, przymus czy krzywda. Często obok pojęcia „przemoc” pojawia się określenie „agresja”. Według niektórych słowa te są tożsame i ich zakres definicyjny jest identyczny. Zdaniem M. Cabalskiego pokrywanie się terminów ma miejsce w polskiej literaturze naukowej, w dziedzinach takich jak: etologia, neurologia, psychologia, pedagogika, socjologia i nauki prawne. Zwolennicy takiego stanowiska wyróżniają w agresji dwa elementy – subiektywny i obiektywny. Element subiektywny zwraca uwagę na stronę podmiotową – agresora, a dokładniej cel jego działania i intencję. Natomiast element obiektywny odnosi się do konsekwencji zachowania agresora, które wywołują zmiany w otoczeniu⁷. Niektórzy przedstawiciele nauki dążą do odmiennego postrzegania pojęć „agresja” i „przemoc”. M. Stożek różni te pojęcia, biorąc pod uwagę kryterium celu, jakim mają one służyć. W przypadku agresji jest nim proste spowodowanie bólu fizycznego, zaszkodzenie ofierze. Natomiast celem przemocy jest ograniczenie suwerenności ofiary, w taki sposób, aby swoje myśli i zachowania podporządkowała sprawcy⁸. To rozróżnienie opiera się na wewnętrznych motywacjach sprawcy, które ciężko określić. W przypadku przemocy mamy do czynienia z sytuacją przewagi (psychicznej lub fizycznej) jednej osoby nad drugą, co wpływa na małe szanse skutecznej obrony, natomiast cechą agresji jest równowaga sił pomiędzy ofiarą i napastnikiem. Przyjęło się również wiązać pojęcie agresji jedynie z zastosowaniem siły fizycznej, a z kolei przemoc może przybrać postać przymusu fizycznego (*vis absoluta*), a także przymusu psychicznego (*vis compulsiva*). Termin przemocy nie został sprecyzowany *expressis verbis* i nie jest zdefiniowany w Kodeksie karnym. Ustawodawca pojęcie przemocy ujmuje szeroko, uznając możliwość jej wystąpienia w postaci fizycznej oraz psychicznej⁹. W naukach prawnych ustawodawca posługuje się pojęciem przemocy, ale brak jest definicji legalnej tego pojęcia. Wręcz stwierdzono, że przepisy ustaw karnych nie pozwalają na ustalenie prawnej definicji omawianego pojęcia¹⁰. P. Kobes uważa powyższy pogląd za uzasadniony i dokonuje porównania terminu „przemoc” ze sformułowaniem „zasady współzycia społecznego”. Zdaniem autora zasady współzycia społecznego cha-

⁵ I. Pospiszył, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994, s. 14.

⁶ *Słownik języka polskiego*, red. W. Doroszewski, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/przemoc.html>, [dostęp: 17.08.2023].

⁷ M. Cabalski, *Przemoc stosowana przez kobiety. Studium kryminologiczne*, Kraków 2014, s. 70–72.

⁸ M. Stożek, *Przemoc w rodzinie. Zapobieganie w świetle przepisów prawa*, Warszawa 2009, s. 15–16; A. Śledziwski, *op. cit.*, s. 32–33.

⁹ Uchwała SN z 31.03.2021 r., I KZP 7/20, OSNK 2021, nr 6, poz. 23.

¹⁰ A. Śledziwski, *op. cit.*, s. 34.

rakteryzuje zmienność w miejscu i czasie, co wpływa na brak prawnych uregulowań definicyjnych w tym zakresie. Podobnie pojęcie przemocy posiada zmienne znaczenie – uzależnione od norm, które obowiązują określone społeczeństwo¹¹. Przeciwną opinię wyraził M. Cabalski, który taką sytuację uznaje „za swoisty paradoks, że jeden z najstarszych terminów prawa karnego, odgrywający w nim doniosłą rolę praktyczną, nie ma jednolitego wzorca pojęciowego”¹².

POJĘCIE PRZEMOCY DOMOWEJ

Przemoc występuje w różnych rodzinach, niezależnie od kultury, wyznania, środowiska, poziomu intelektualnego czy przynależności do grupy społecznej. Samo wyrażenie „przemoc w rodzinie” zbudowane jest z dwóch kontrastujących słów – „przemoc” i „rodzina”. Pierwsze utożsamiane jest ze złem, z negatywnymi emocjami, użyciem siły, co wywołuje cierpienie u drugiego człowieka. Natomiast drugie jest jego przeciwieństwem i kojarzy się z tym, co dobre, wytwarza pozytywne emocje oraz daje jednostce poczucie bezpieczeństwa. Jednym z podstawowych zadań rodziny jest ochrona przed wszelkimi zagrożeniami, dlatego pojawienie się przemocy w rodzinie niszczy jej fundamenty. Sytuacja taka sprawia, że rodzina przestaje spełniać swoje funkcje¹³. Pierwsze próby zdefiniowania przemocy datowane są w Polsce na lata 70. XX w. Już w 1979 r. J. Kądziała określał przemoc jako „takie wywieranie wpływu na ludzi, w którego wyniku ich aktualny poziom rozwoju somatycznego i duchowego jest mniejszy niż potencjalny poziom tego rozwoju”. W 1992 r. A. Lipowska-Teutsch za przemoc domową uważała wszelkie odmiany złego traktowania tych członków rodziny, którzy nie są w stanie skutecznie się bronić. Zaznaczała przy tym, że ofiarami przemocy padają najczęściej dzieci, osoby trwale lub okresowo niepełne oraz kobiety, choć ich zależność od osób stosujących przemoc nie jest tak oczywista jak w przypadku dziecka¹⁴. I. Pospiszyl na podstawie przeprowadzonych badań własnych, jak też powołując się na dostępne na tamten czas doniesienia z badań polskich i zagranicznych, opisuje przemoc jako „wszelkie nieprzypadkowe akty godzące w osobistą wolność jednostki lub przyczyniające się do fizycznej, a także psychicznej szkody osoby, wykraczające poza społeczne zasady wzajemnych relacji”¹⁵. Powyższe rozumienie przemocy stało się w Polsce ważnym odniesieniem dla Państwowej Agencji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, która w 2006 r., konstruując polski Program Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie, przyjęła, że przemoc domowa, zwana też przemocą w rodzinie, to zamierzone i wykorzystujące przewagę sił działanie skierowane przeciwko członkowi rodziny, które narusza

¹¹ P. Kobes, *Prawnokarne i administracyjnoprawne aspekty przemocy w rodzinie*, Bielsko-Biała 2011, s. 21.

¹² M. Cabalski, *op. cit.*, s. 81.

¹³ A. Śledziwski, *op. cit.*, s. 37.

¹⁴ A. Lipowska-Teutsch, *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1998, s. 6.

¹⁵ A. Filipek, *Wspomaganie człowieka dorosłego w przypadku przemocy w rodzinie*, Białystok 2017, s. 14–15; I. Pospiszyl, *op. cit.*, s. 14.

prawa i dobra osobiste, powodując cierpienie i szkody¹⁶. Ustawa definiuje przemoc domową jako jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie, wykorzystujące przewagę fizyczną, psychiczną lub ekonomiczną, naruszające prawa lub dobra osobiste osoby doznającej przemocy domowej i wymienia w tym miejscu przykładowe naruszenia¹⁷. Terminy „przemoc domowa” i „przemoc w rodzinie” w literaturze i doktrynie stosowane są często zamiennie. Zwracając uwagę jednak na wprowadzone nowelizacje, należy dopatrywać się różnic w zakresach definicyjnych tych pojęć. W obu przypadkach chodzi o intencjonalne, zamierzone działanie (zaniechanie) wywołujące ból i cierpienie u drugiej osoby, naruszające jej prawa i dobra osobiste. Warto zwrócić uwagę na kilka elementów definicji przemocy domowej jak np. to, że może to być incydentalne, jednorazowe wydarzenie lub systematyczne czynności. Oznacza to, że na gruncie ustawy przemocą jest zarówno pojedynczy eksces członka rodziny (na gruncie prawa karnego, w zależności od okoliczności, mogący realizować np. przesłanki przestępstwa z art. 156, 157 lub 157a k.k.), jak i powtarzające się (choć niekoniecznie uporczywie, jak to ma miejsce w przypadku przestępstwa stalkingu) zachowania – działania lub zaniechania naruszające prawa lub dobra osobiste członków rodziny¹⁸. Kolejną cechą przemocy jest jej umyślne stosowanie, co znaczy, że nie mamy do czynienia z aktami przemocy domowej, gdy spotkamy się z przypadkowym działaniem, zachowanie sprawcy musi być zamierzone. Umyślność wskazuje na chęć sprawcy zastosowania przemocy wobec ofiary lub możliwość przewidzenia takiego zachowania i godzenie się z takim stanem rzeczy, choć raczej skłaniałabym się ku zamiarowi bezpośredniemu. Jednocześnie zachowanie sprawcy może być działaniem, jak i zaniechaniem, niewykonaniem jakiejś czynności. Przemoc domowa dokonywana jest w warunkach nierównowagi sił, sprawca wykorzystuje przewagę (fizyczną, psychiczną czy ekonomiczną) nad ofiarą. Nierozstrzygniętą kwestią jest wzajemne znęcanie się np. małżonków. W orzecznictwie można trafić zarówno na pogląd, że taka sytuacja wyklucza kwalifikacje do art. 207 k.k., gdyż nie spełnia wymogu przewagi sił jednej ze stron, jak i stanowisko iż taka możliwość istnieje. Jak stwierdził Sąd Okręgowy w Olsztynie, za znęcanie się nie można uznać sytuacji, w której między osobą oskarżoną a pokrzywdzoną dochodzi do wzajemnego znęcania się¹⁹. W innym wyroku wskazano, że jakkolwiek możliwe jest wzajemne znęcanie się małżonków, to konieczne jest wówczas wyodrębnienie okresów, w których jedna z tych osób miała przewagę nad drugą, co wynika z faktu, że samo znęcanie zakłada dominację sprawcy nad ofiarą oraz obiektywne

¹⁶ W. Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Kraków 2000, s. 7.

¹⁷ Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1249 ze zm.).

¹⁸ J. Parafianowicz, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie nieprocesowe. Postępowanie w razie zagnięcia lub zniszczenia akt. Postępowanie zabezpieczające. Komentarz aktualizowany*, red. O.M. Piaskowska, LEX/el. 2023, art. 560(2).

¹⁹ Wyrok SO w Olsztynie z 13.09.2018 r., VII Ka 825/18, LEX nr 2589596.

ustalenie, że znęcał się on fizycznie lub (bądź także) psychicznie, a także w jaki sposób osoba pokrzywdzona odbierała zachowanie sprawcy. Jeśli w toku postępowania nie sposób ustalić powyższych kwestii, a nadto żadne z nich nie miało przewagi nad tym drugim, nie ma podstaw do skazania za czyn z art. 207 § 1 k.k.²⁰ Przeciwnie zdanie wyraził Sąd Najwyższy, który orzekł, że wzajemne zachowania na skutek rozkładu pożycia małżeńskiego polegające na wzajemnym naruszeniu nietykalności i wzajemnym znieważaniu oraz na podejmowaniu czynności, które można określić mianem złośliwego dokuczania, nie dają podstawy do przypisywania tylko jednej stronie zamiaru znęcania się, sugerując że wzajemne znęcanie się jest możliwe²¹. Można sądzić, że tylko w *sui generis* „klinicznych” przypadkach wystąpi schemat silny sprawca – słaba (i niemogąca się przeciwstawić) ofiara. Zdaje się, że uzasadniony jest pogląd, że możliwe są sytuacje, kiedy element przewagi sprawcy w ogóle nie wystąpi. Jako przykład można podać człowieka niepełnosprawnego, na stałe przykutego z racji swojej choroby do łóżka, który znęca się psychicznie nad członkami swojej rodziny, „odgrywając się” w ten sposób na nich za swoje nieszczęście. Od reakcji na takie zachowania sprawcy (np. agresja słowna, naruszanie nietykalności cielesnej, groźby) powstrzymuje ofiary element emocjonalny (miłość, współczucie, litość) lub intelektualny (poczucie obowiązku, wyrozumiałość), czasami oba te aspekty występujące łącznie. Można też podać inny przykład, kiedy to nałogowy alkoholik, będąc w stanie głębokiej nietrzeźwości, realizuje swoimi zachowaniami ustawowe znamiona przestępstwa z art. 207 § 1 k.k., a ofiara, która w takiej sytuacji cechuje się zdecydowanie większą sprawnością fizyczną (jak również intelektualną), nie reaguje na znęcanie się, nie chce bowiem potęgować agresji sprawcy. Może być zatem i tak, iż ofiara – pomimo możliwości skutecznego przeciwstawienia się sprawcy, nie czyni tego jednak z pewnych (zazwyczaj subiektywnych) przyczyn. Można zatem wyprowadzić z tego wniosek, że element niemożności przeciwstawienia się sprawcy (albo możliwość uczynienia tego tylko w niewielkim stopniu) nie jest *conditio sine qua non* dla bytu przestępstwa z art. 207 k.k.²² Kolejnym elementem definicji przemocy domowej jest naruszenie praw lub dóbr osobistych danej osoby. Wymienia się tutaj takie naruszenia, jak: narażenie na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia lub mienia, naruszenie godności, nietykalności cielesnej lub wolności (w tym seksualnej), a także spowodowanie szkody na zdrowiu fizycznym lub psychicznym. Poza tym może to być ograniczenie lub pozbawienie dostępu do środków finansowych lub możliwości podjęcia pracy (uzyskania samodzielności finansowej) albo istotne naruszenie prywatności wzbudzające poczucie zagrożenia, poniżenia lub udręczenia (także te podejmowane za pomocą środków komunikacji elektronicznej).

²⁰ Wyrok SO w Świdnicy z 28.12.2018 r., IV Ka 475/18, LEX nr 2670402.

²¹ Wyrok SN z 23.09.1992 r., III KRN 122/92, LEX nr 22076.

²² M. Mozgawa, 2. *Uwagi dotyczące typu podstawowego (art. 207 § 1 k.k.)*, [w:] *Znęcanie się*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2020, s. 116–117.

RODZAJE PRZEMOCY

Odczytując zakres znaczeniowy pojęcia przemocy w aspekcie jej rodzajów, należy odwołać się także do wykładni systemowej. W pierwszej kolejności trzeba odnieść się do sposobu sformułowania wskazanej wcześniej legalnej definicji „przemocy w rodzinie” zawartej w art. 2 pkt 2 ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie. Składa się na nią kilka istotnych elementów. Po pierwsze, przemocą może być nie tylko zachowanie, które się powtarza, lecz także pojedyncze. Po drugie, może to być działanie, to jest dokonanie jakiejś czynności lub zaniechanie, czyli niepodjęcie działania, niewykonanie jakiejś czynności. Po trzecie, zachowanie to ma być umyślne. Kolejnym elementem tej definicji jest kwestia naruszenia praw lub dóbr osobistych osób wymienionych w art. 2 pkt 1 ustawy²³. Przemoc w rodzinie oprócz tego, że może dotyczyć różnych osób, przybiera różnorakie formy i postacie. I. Pospiszyl zaznacza, że pomysłowość ludzka w zakresie krzywdzenia drugiego człowieka wydaje się nie mieć granic, co budzi smutną refleksję. Przemoc rozciąga się od „niewinnej” kpiny po wyrafinowane niszczenie poczucia własnej wartości, od „nieszkodliwego” poszturchiwania po bestialskie morderstwo, od zapomnienia po świadome uniemożliwianie zaspokojenia podstawowych życiowych potrzeb²⁴.

Mówiąc o przemocy, można wyróżnić jej odmianę czynną (aktywną) oraz bierną (pasywną), inaczej nazywaną także „przeciążeniem w białych rękawiczkach”. Pierwsza z ww. odmian charakteryzuje się działaniami wprost skierowanymi na ofiarę, mogą to być zarówno czynności fizyczne, psychiczne jak i seksualne. Druga z nich stosowana jest nie wprost i zazwyczaj ciężko jest ją rozpoznać, w wyniku czego ofiary zwykle nie wiedzą nawet, że owej przemocy doświadczają. Nie ma tu bowiem siniaków ani połamanych kości, które można pokazać, prosząc o pomoc. Mamy za to do czynienia ze słownymi atakami, wyzwiskami, nękaniami, zastraszaniem, wyśmiewaniem, poniżaniem, upokarzaniem, zmuszaniem, zaniedbywaniem potrzeb ofiary oraz groźbami. Między innymi to właśnie powoduje nieuchwytność tego rodzaju przemocy. Po prostu odbiega ona od potocznego rozumienia przemocy jako aktu pozostawiającego obrażenia natury fizycznej²⁵. Można się spotkać także z podziałem na przemoc chłodną i gorącą (spontaniczną). Ta pierwsza jest zapisana w kulturze czy obyczaju. Jest to realizacja pewnego planu zapisanego w umyśle sprawcy, a przy tym każdorazowe usprawiedliwianie swoich działań, czasem bez zdawania sobie sprawy ze szkodliwości swego zachowania. Ten rodzaj przemocy wiąże się bardziej z premedytacją i kalkulacją, aniżeli z furią i spontanicznością. Stosowanie chłodnej przemocy wspierają autorytarne modele współżycia, zgodnie z którymi zachowania przemocowe wobec dzieci, w słusznym celu, są nienaganne. Sprawca nie bierze odpowiedzialności za swoje czyny, znajdując uzasadnienie dla aktów przemocy,

²³ Uchwała SN z 31.03.2021 r., I KZP 7/20, OSNK 2021, nr 6, poz. 23.

²⁴ I. Pospiszyl, *op. cit.*, s. 93.

²⁵ J. Roszak, *Przemoc w białych rękawiczkach*, „Niebieska Linia” 2010, nr 1 (66), s. 26.

a ofierze często przy tym wpajając że stosowane były dla jej dobra. Tzw. gorąca przemoc wynika z narastającej frustracji oraz gniewu. Skumulowane negatywne uczucia sprawcy prowadzą do wybuchów agresji i rozładowania swojej złości, co wywołuje cierpienie u ofiary. W tym przypadku bywa, że sprawcy towarzyszy poczucie winy i chęć naprawienia szkód, jednakże zazwyczaj nie jest to incydentalne zachowanie, a powtarzające się akty przemocy.

Najczęściej wyróżnia się przemoc: fizyczną, psychiczną, seksualną, ekonomiczną oraz polegającą na zaniedbaniu. W. Badura-Madej i A. Dobrzyńska-Mesterhazy za A.L. Ganley dołączają do powyższego katalogu dodatkową kategorię przemocy, jaką jest znęcanie się nad ulubionymi zwierzętami domowymi i niszczenie własności²⁶. Co raz częściej można spotkać się także z rozróżnieniem cyberprzemocy. Na przemoc fizyczną składają się intencjonalne zachowania, których konsekwencją może być uszkodzenie ciała (niezależnie, czy skutek ten wystąpi, czy też nie). Wiąże się z wywołaniem u jednostki znacznego bólu fizycznego, uszkodzenia ciała. Może przybrać postać uderzania pięścią, policzkowania, ciągnięcia za włosy, duszenia, kopania, zmuszania do zażywania narkotyków i in. Skutki przemocy fizycznej zazwyczaj są widocznymi śladami na ciele, mogą to być złamania, siniaki, rany cięte, poparzenia czy obrażenia wewnętrzne. Przemoc psychiczna jest bardziej nieuchwytną i trudniejszą do udowodnienia formą maltretowania, gdyż jej skutki nie są widoczne „gołym okiem”. Polega na słownej lub niewerbalnej groźbie użycia przemocy, doprowadzeniu do zmniejszenia poczucia własnej wartości (godności) ofiary, a także wzbudzeniu w niej strachu i braku poczucia bezpieczeństwa. Przejawia się w czynnościach, takich jak np. zastraszanie, poniżanie, obrażanie, szantażowanie, wykorzystywanie emocjonalne lub wzbudzanie poczucia winy. Odpowiedzialność karna za przemoc fizyczną i psychiczną najczęściej dochodzona jest w oparciu o art. 207 k.k., który stanowi że ten „kto znęca się fizycznie bądź psychicznie nad członkiem swojej rodziny, osobą najbliższą lub od niej zależną podlega odpowiedzialności w postaci kary pozbawienia wolności od 3 miesięcy do 5 lat”. O uznaniu za „znęcanie się” zachowania sprawiającego ból fizyczny lub dotkliwie cierpienia moralne powinna decydować ocena obiektywna, a nie subiektywne odczucie osoby pokrzywdzonej. Wskazać należy, iż przestępstwo znęcania, podobnie jak definicja przemocy domowej, zawiera w sobie istnienie przewagi sprawcy nad osobą pokrzywdzoną, której nie może się ona przeciwstawić lub może to uczynić tylko w niewielkim stopniu²⁷. W orzecznictwie często wymienianymi zachowaniami w odniesieniu przestępstwa znęcania się, a tym samym do przemocy fizycznej czy psychicznej, są: wykręcanie rąk, popychanie, uderzanie, wyzywanie słowami uznawanymi za wulgarne i obelżywe, ograniczanie kontaktów z innymi osobami, izolowanie i kontrolowanie²⁸.

²⁶ W. Badura-Madej, A. Dobrzyńska-Mesterhazy, *op. cit.*, s. 14.

²⁷ Wyrok SR w Jędrzejowie z 21.07.2017 r., II K 248/16, LEX nr 2503436.

²⁸ Zob. wyrok SR w Tarnowskich Górach z 13.07.2018 r., II K 1085/16, LEX nr 2673575 lub postanowienie SN z 02.12.2020 r., IV KK 179/20, LEX nr 3093409.

Przemoc seksualną definiuje się jako zmuszanie do pewnych zachowań i aktywności o charakterze seksualnym wbrew woli danej osoby, a także kontynuację czynności seksualnych bez uzyskanej zgody, bądź gdy ofiara nie jest w pełni świadoma, np. w wyniku odurzenia narkotykami. Zdarza się także sytuacja, w której ofiara z pewnych względów obawia się odmówić kontaktu seksualnego, i wtedy też mamy do czynienia z przemocą. Działania te są wymuszane z zastosowaniem siły fizycznej, gróźb lub wykorzystując brak zdolności ofiary do oporu. Jako przykłady tego rodzaju przemocy wymienia się: gwałt, wymuszanie nieakceptowanych pieszczot i praktyk seksualnych, sadystyczne formy współżycia seksualnego, filmowanie podczas seksualnej aktywności bez zgody partnera, zmuszanie lub nakłanianie do prostytucji. W Kodeksie karnym przestępstwa przeciwko wolności seksualnej i obyczajności opisane są w rozdziale XXV. Podstawowym artykułem, w którym podlegają one penalizacji, jest art. 197 k.k. Przestępstwo zgwałcenia popełnione może być wtedy, gdy pokrzywdzony nie wyraził prawnie skutecznej zgody na zachowanie sprawcy, zaś brak owej zgody to zarówno brak pozytywnej decyzji, jak również wyrażenie decyzji negatywnej. W zasadzie każda przemoc zastosowana przez sprawcę, bez względu na jej intensywność i rodzaj zastosowanych środków, wyłącza możliwość udzielenia prawnie skutecznej zgody. W szczególności każde użycie siły, nawet bardzo niewielkiej, należy traktować jako używanie przemocy w rozumieniu tego artykułu. Nie musi to być zachowanie, które stwarza niebezpieczeństwo dla życia lub zdrowia²⁹. W przypadku małoletniej ofiary nawet mało intensywne formy przemocy mogą wyczerpywać znamiona zgwałcenia. Dla zaistnienia zgwałcenia wystarczający jest jakikolwiek widoczny sprzeciw ofiary wskazujący na brak jej woli do podjęcia współżycia³⁰. Przemoc to każde użycie siły fizycznej. To oddziaływanie środkami fizycznymi, takimi jak np.: przytrzymanie, skrupowanie, związanie, uderzenie, bicie, które w przypadku zgwałcenia ma nie dopuścić do oporu ofiary lub doprowadzić do przełamania jej oporu i wymuszenia (w drodze *vis absoluta* lub *vis compulsiva*) określonych czynności seksualnych, których ofiara nie aprobuje. Do uznania czynu za zgwałcenie nie jest wymagane, aby sprawca nieprzerwanie stosował przemoc wobec osoby pokrzywdzonej bądź jej groził. Wystarczy, że to uczyni na wstępie i tym samym uniemożliwi opór ofiary lub go przełamie, lub też spowoduje, że ofiara uzna dalszy opór za nadaremny lub wręcz groźny dla niej z uwagi na możliwość poniesienia dalej idących szkód niż wynikające z samego zgwałcenia³¹.

Przemoc ekonomiczna to wszelkie czynności prowadzące do całkowitego uzależnienia finansowego ofiary od sprawcy, celowe niszczenie rzeczy, pozbawianie środków do życia czy ograniczanie swobody dysponowania pieniędzmi ofiary. Może to być np. kradzież, zmuszanie do zaciągania pożyczek lub spłacania długów,

²⁹ Wyrok SR w Jędrzejowie z 21.07.2017 r., II K 248/16, LEX nr 2503436.

³⁰ Wyrok SA we Wrocławiu z 24.09.2021 r., II AKa 54/21, LEX nr 3451962

³¹ Wyrok SA w Łodzi z 03.08.2021 r., II AKa 130/21, LEX nr 3490633.

uniemożliwienie podjęcia pracy zarobkowej, dysponowanie czyjąś własnością bez pozwolenia. Zanedbanie utożsamiane jest z przemocą pasywną, przejawiającą się w braku zainteresowania ofiarą i dążeniem do unikania wszelkich kontaktów³².

Opisując różnorakie formy przemocy w rodzinie, warto podkreślić, że przejawy złego traktowania często występują łącznie, objawiając się w różnych postaciach i konfiguracjach. Mimo że zdarza się, że akty przemocy mają charakter jednorazowy, w większości przypadków utrzymują się przez długi czas, przybierając rozmaite formy i stopień natężenia³³. W Kodeksie karnym nie wyodrębniono przemocy ekonomicznej w postaci samodzielnego przestępstwa. W znęcaniu zawiera się jedynie przemoc psychiczna oraz fizyczna i mimo że przemoc ekonomiczną da się znaczeniowo i definicyjnie odróżnić od psychicznej, często jest kwalifikowana jako znamię znęcania psychicznego. Pokrzywdzona osoba chcąc dochodzić odpowiedzialności na gruncie prawa karnego będzie musiała powołać się na art. 207 k.k. albo przepisy dotyczące kradzieży lub zniszczenia mienia (np. art. 278 k.k., art. 288 k.k.). Jedynym przepisem, który odnosi się do tej formy przemocy i znajduje się w rozdziale poświęconym przestępstwom przeciwko rodzinie, jest niealimentacja (art. 209 k.k.). Określone zachowania stanowiące realizację znamion przestępstw zawartych w tym rozdziale mogą naruszać jednocześnie obowiązek opieki oraz prawidłowe funkcjonowanie rodziny, co nie oznacza, że będzie tak w każdym przypadku³⁴. Zdefiniowanie w Kodeksie karnym pojęcia „przestępstwa podobne” wymaga odrębnego badania na tle każdej konkretnej sprawy, czy istotnie zachodzi podobieństwo, stanowiące przesłankę stosowania art. 64 § 1 (lub art. 75 § 1) k.k. W związku z powyższym znęcanie się i niealimentacja nie zawsze będą przestępstwami podobnymi. Treść art. 209 § 1 k.k. nie pozostawia żadnej wątpliwości, iż głównym przedmiotem określonego w tym przepisie przestępstwa, a zarazem dobrem atakowanym przez sprawcę, jest „obowiązek opieki” (warto napomnieć, że po rozpadzie małżeństwa, a zarazem rodziny, w dalszym ciągu spoczywa na zobowiązanym obowiązek łożenia na utrzymanie dzieci z byłego związku)³⁵.

FAZY PRZEMOCY

Przemoc ma tendencje do powtarzania się według określonego schematu i rzadko jest jednorazowym epizodem – zwłaszcza w odniesieniu do przemocy domowej, gdy sprawca i ofiara są lub byli powiązani jakąś relacją czy więzią albo zamieszkują razem pod jednym dachem, istnieje duże ryzyko powtarzających się aktów przemocy. Wyróżnia się trzy fazy tworzące powtarzający się cykl. Pierwszą zwaną „fazą

³² J. Cichła, *Formy pomocy ofiarom przemocy w rodzinie w kontekście teorii i doświadczeń praktycznych*, [w:] R.M. Ilnicka, J. Cichła, *Wybrane aspekty przemocy. Diagnostyka i profilaktyka*, Toruń 2009, s. 109.

³³ U. Nowakowska et al., *op. cit.*, s. 7.

³⁴ Postanowienie SN z 30.03.2016 r., I KZP 23/15, OSNKW 2016, nr 5, poz. 29.

³⁵ Wyrok SA w Gdańsku z 05.09.2013 r., II AKa 204/13, LEX nr 1419002.

narastającego napięcia” charakteryzuje eskalacja negatywnych uczuć i wzrost napięcia między sprawcą a ofiarą. Osoba doznająca przemocy odczuwa znaczny stres, związany z obawą przed zbliżającym się „wybuchem” emocji sprawcy i stara się zrobić wszystko, żeby tego uniknąć. Człowiek stosujący przemoc z kolei jest bardzo poirytowany i prowokuje sprzeczki czy kłótnie. W następnej kolejności jest „faza gwałtownej przemocy”, w której narastające napięcie przeradza się w rozładowanie agresji i eksplozję uczuć. Sprawca wyżywa się i przenosi całą swoją złość na ofiarę, stosując wobec niej każdego rodzaju akty przemocy. Faza ta jest stosunkowo krótka, ale może pociągać za sobą drastyczne skutki w postaci np. uszkodzenia ciała czy nawet śmierci zaatakowanej osoby. Ofiara w trakcie ataku stara się robić wszystko, aby go odeprzeć, żeby ochronić siebie i uspokoić sprawcę. Mało kiedy działania te okazują się skuteczne. Gdy atak ustaje, ofiara jest w szoku i nie chce do końca przyswajać tego, co się stało, pojawia się poczucie wstydu, przerażenia i złości. To właśnie ten stan zwykle początkuje chęć wezwania pomocy i uwolnienia się od tego. Jest to ostatni moment, na przerwanie cyklu przemocy, zanim zacznie się od początku. Ostatnia jest tzw. „faza miodowego miesiąca”, w której sprawca zmienia swoją postawę, wyraża skruchę oraz obiecuje poprawę. Próbuje wynagrodzić drugiej osobie krzywdy przeprosinami i prezentami, co ma na celu zatrzymanie ofiary przy sobie. W tej sytuacji osoba doznająca przemocy często usprawiedliwia zachowanie sprawcy i wręcz czuje się winna temu, co się stało. Ulega złudzeniu, że akty przemocy i złe traktowanie się już więcej nie powtórzą, i postanawia dać temu kolejną szansę. To właśnie trzecia faza najczęściej powstrzymuje kobiety przed zerwaniem związku i odejściem od partnera, ponieważ daje nadzieję, że bicie już więcej nie nastąpi i że nie powtórzą się przykre doświadczenia. Faza ta działa jak „parawan” skrywający przemoc przed organami ścigania – buduje fałszywy obraz poprawności związku³⁶. Niestety, w praktyce w większości przypadków cykl rozpoczyna się od początku.

PROCEDURA „NIEBIESKIEJ KARTY”

Procedura „Niebieskiej Karty” to skoordynowany system pomocy dla osób, które doznają przemocy domowej. Opracowany został przez Komendę Główną Policji wraz z Komendą Stołeczną Policji i Państwową Agencją Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, a wprowadzony został w 1998 r. Przebieg procedury „Niebieskie Karty” oraz wzory formularz określa rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” i wzorów formularzy „Niebieska Karta”³⁷, wydane na podstawie art. 9d ust. 5 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie³⁸. Procedura ta obejmuje ogół czynności podej-

³⁶ B. Gruszczyńska, *1.2.1. Teoria wyuczonej bezradności*, [w:] *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawno-kryminologiczne*, Warszawa 2007.

³⁷ Dz. U. z 2011 r. Nr 209, poz. 1245.

³⁸ Dz. U. z 2021 r. poz. 1249.

mowanych i realizowanych w związku z uzasadnionym podejrzeniem zaistnienia przemocy w rodzinie. Wszczynana jest w sytuacji, gdy dany podmiot w toku prowadzonych czynności służbowych lub zawodowych powziął podejrzenia stosowania przemocy wobec członków rodziny lub w wyniku zgłoszenia dokonanego przez członka rodziny lub przez osobę będącą świadkiem przemocy w rodzinie. Podmioty odpowiedzialne za stosowanie procedury wszczynają ją w sytuacji, gdy same powezmą uzasadnione podejrzenie stosowania przemocy w rodzinie, z własnej inicjatywy lub z inicjatywy innych osób – członka danej rodziny lub świadka przemocy w rodzinie, gdy osoby te dokonają zgłoszenia podejrzenia tej przemocy. Wszczęcie procedury następuje przez wypełnienie „Niebieskiej Karty – A”³⁹. Podmiotem, który może to zrobić, jest policjant, przedstawiciel ochrony zdrowia, członek Gminnej Komisji Rozwiązywania Problemów Alkoholowych, pracownik socjalny lub oświaty. W formularzu umieszcza się dane osoby, co do której istnieje podejrzenie stosowania przemocy, oraz dane potencjalnego sprawcy. Oryginał Karty A zostanie w ciągu 7 dni przekazany do przewodniczącego zespołu interdyscyplinarnego ds. przeciwdziałania przemocy w rodzinie, który znajduje się w każdej gminie. Następnie formularz trafia w ciągu 3 dni do członków tego zespołu i powołana zostaje grupa diagnostyczno-pomocowa. W trakcie tego etapu następuje także dostarczenie osobie dotkniętej przemocą w rodzinie pouczenia, które stanowi formularz „Niebieska Karta – B”. Jeśli dotyczy to dziecka, przekazuje się go jego przedstawicielowi (rodzicowi, opiekunowi prawnemu lub faktycznemu albo osobie, która zgłosiła podejrzenie stosowania przemocy w rodzinie). Pouczenia nie przekazuje się jednak osobie, co do której istnieje podejrzenie, że stosuje przemoc w rodzinie. W kolejnym etapie następuje zapoznanie się grupy lub zespołu z dokumentacją i przeprowadzenie analizy sytuacji rodziny, a także zaprasza się na spotkanie jednostkę dotkniętą przemocą (nie dotyczy to dziecka), w trakcie którego wypełnia się formularz C. Na podstawie przeprowadzonych rozmów przygotowany zostaje dopasowany do indywidualnych potrzeb ofiary plan pomocy. „Niebieska karta – D” zostaje uzupełniona podczas osobnego spotkania z osobą podejrzewaną o stosowanie przemocy. Rozmowy w tym przypadku mają na celu zachęcenie sprawcy do zmiany zachowań oraz zaprzestania krzywdzenia innych osób. Osoba stosująca przemoc może zostać zobowiązana przez sąd do uczestnictwa w programie korekcyjno-edukacyjnym.

Należy wskazać, że osoba doznająca przemocy w rodzinie może być także osobą wchodzącą w skład zespołu interdyscyplinarnego. W takiej sytuacji, zdaniem ministerstwa, właściwym postępowaniem byłoby przekazanie sprawy do rozpatrzenia i prowadzenia przez niezależny zespół interdyscyplinarny. Mogłaby być to grupa lub zespół funkcjonująca w najbliższej gminie sąsiadującej z gminą miejsca zamieszkania osoby doznającej przemocy w rodzinie. Brak jest jednak wyraźnej podstawy

³⁹ S. Spurek, [w:] *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, Warszawa 2021, art. 9d., s. 210.

prawnej do takiego postępowania i wypada rozważyć konieczność wprowadzenia w tym zakresie zmian legislacyjnych⁴⁰.

Zakończenie procedury następuje, gdy przemoc ustanie lub istnieje uzasadnione przypuszczenie o zaprzestaniu jej dalszego stosowania. Może się zdarzyć, że po zakończeniu pojawiają się kolejne akty przemocy, w takiej sytuacji dopuszcza się ponowne rozpoczęcie procedury (wypełnienie karty A). O zakończeniu procedury należy zawiadomić podmioty, które w niej uczestniczyły. Warto zaznaczyć, iż procedura ta jest przeprowadzana niezależnie od innych podstępowań, zwłaszcza karnego czy rodzinnego. W razie stwierdzenia popełnienia przestępstwa podmioty zajmujące się interwencją mają obowiązek poinformowania o tym organy ścigania.

Instytucją najczęściej wszczynającą procedurę „Niebieskiej Karty” jest policja. Warto zwrócić uwagę na dane statystyczne dotyczące działań podjętych w tym zakresie (pomijając interwencję innych upoważnionych do zwalczania przemocy domowej, podmiotów pozapolicyjnych), które ukazują wielkość i powagę owego zjawiska. W latach 2012–2022 średnia (arytmetyczna) wypełnionych formularzy „Niebieska Karta – A” wyniosła ogółem 69 164 egzemplarze. Liczba kobiet, co do których istniało podejrzenie, że są dotknięte przemocą, oscylowała na poziomie 62 345. Spora dysproporcja ukazała się w odniesieniu do liczby mężczyzn w tej samej kategorii wynosząc średnio 10 110 przypadków, natomiast jeśli chodzi o małoletnich, jest to 14 825 osób. Co ciekawe, od paru lat ma miejsce tendencja spadkowa, jeśli chodzi o przypadki przemocy, w dużej mierze dzięki działaniu przeciw przemocy domowej w tym istnieniu procedury „Niebieskiej Karty”. Ogólna liczba wypełnionych formularzy A cały czas spada od roku 2019. Mówiąc o poszczególnych przypadkach, w odniesieniu do kobiet dotkniętych przemocą, liczba ta maleje także od 2019 r., co do mężczyzn mniej przypadków odnotowuje się od roku 2020, a liczba małoletnich zmniejsza się sukcesywnie od 2017 r.⁴¹

NOWELIZACJA USTAWY

W ostatnich dziesięcioleciach u wielu prawodawców krajowych zmieniał się sposób postrzegania problemu przemocy w rodzinie. Przyczyniły się do tego niepokojące rozmiary tego zjawiska na świecie i w poszczególnych państwach, ale również jego kwalifikowanie w kategoriach naruszeń podstawowych praw człowieka na gruncie prawa międzynarodowego. Przemoc w rodzinie przestała być sprawą prywatną dotyczącą tylko sprawcy i jego ofiary, a stała się kwestią bezpieczeństwa publicznego, za zapewnienie którego ponosi odpowiedzialność państwo. Współcześnie przemoc w rodzinie jest traktowana jako złożony problem natury społecznej, wymagający

⁴⁰ *Ibidem*, s. 215.

⁴¹ Sprawozdania z realizacji procedury „Niebieskie Karty” z lat 2012–2022; <https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/201373,Przemoc-w-rodzinie-dane-od-2012-roku.html> [dostęp: 22.08.2023].

szerokiego uregulowania w prawie publicznym oraz aktywnego udziału różnych poziomów władzy w kompleksowym wspieraniu ofiar przemocy, zapewnieniu terapii dla sprawców oraz podnoszeniu świadomości społecznej na temat przyczyn i skutków przemocy w rodzinie⁴².

22.06.2023 r. weszła w życie ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie i niektórych innych ustaw⁴³, wprowadzająca zmiany służące udoskonaleniu systemu zwalczania przemocy domowej. Modyfikacje realizują rekomendacje Rzecznika Praw Obywatelskich, które ukierunkowane są na wzmocnienie ochrony osób doświadczających zachowań przemocowych w bliskich relacjach. Dotychczas przemoc w rodzinie rozumiana była jako jednorazowe albo powtarzające się umyślne działanie lub zaniechanie, naruszające prawa lub dobra osobiste osoby doznającej przemocy domowej, w szczególności narażające te osoby na niebezpieczeństwo utraty życia, zdrowia, naruszające ich godność, nietykalność cielesną, wolność, w tym seksualną, powodujące szkody na ich zdrowiu fizycznym lub psychicznym, a także wywołujące cierpienia i krzywdy moralne. Nowe przepisy zmieniają terminologię na „przemoc domową”, z tym że zmienia się również nazwa ustawy, która teraz brzmi „ustawa o przeciwdziałaniu przemocy domowej”. W definicji pojawia się dodatkowy element przesądający o uznaniu za przemoc domową tylko tych działań (zaniechań), które dokonywane są z wykorzystaniem przewagi fizycznej, psychicznej lub ekonomicznej (nie wyklucza się ich łączenia) osoby stosującej przemoc nad ofiarą. Takie rozwiązanie pozostaje w sprzeczności z tłumaczeniem przyjętym w art. 3 lit. b konwencji stambulskiej, gdzie przemoc domowa oznacza wszelkie akty przemocy fizycznej, psychicznej, seksualnej i ekonomicznej zdarzające się w rodzinie lub gospodarstwie domowym, lub między byłymi lub obecnymi małżonkami, lub partnerami niezależnie od tego, czy sprawca i ofiara dzielą lub dzielili miejsce zamieszkania, czy nie⁴⁴. Do tej pory ustawa posługiwała się pojęciem „członka rodziny” w rozumieniu art. 115 § 11 k.k., zgodnie z którym do tej kategorii zalicza się małżonek, wstępny, zstępny, rodzeństwo, powinowaty w tej samej linii lub stopniu, osoba pozostająca w stosunku przysposobienia oraz jej małżonek, a także osoba pozostająca we wspólnym pożyciu (tzw. konkubenci). Wymienione zostały także inne osoby wspólnie zamieszkujące lub gospodarujące. W orzecnictwie sądowym wielokrotnie podejmowano próby ustalenia znaczenia pojęć: „osoba pozostająca we wspólnym pożyciu” czy też „osoba wspólnie zamieszkująca lub gospodarująca”. Osoba pozostająca we wspólnym pożyciu to taka, która jest z inną osobą w relacji faktycznej, gdy istnieją pomiędzy nimi jednocześnie więzi duchowe (emocjonalne), fizyczne oraz gospodarcze (wspólne gospodarstwo

⁴² P. Kruszyński, K. Włazlak, *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie na tle porównawczym*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 5, s. 3.

⁴³ Dz. U. poz. 535.

⁴⁴ Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Dz. U. z 2015 r. poz. 961).

domowe). Ustalenie istnienia takiej relacji jest możliwe także wtedy, gdy brak określonego rodzaju więzi jest obiektywnie usprawiedliwiony. Odmienność płci osób pozostających w takiej relacji nie jest warunkiem uznania ich za pozostających we wspólnym pożyciu. Pozostawanie we wspólnym pożyciu może dotyczyć także osób tej samej płci⁴⁵. Ustawodawca zdecydował się na wprowadzenie zmiany w zakresie podmiotowym omawianych przepisów, zastępując „członka rodziny” pojęciem „osoby doznającej przemocy” oraz „osoby stosującej przemoc”. W konsekwencji krąg osób, których dotyczy ustawa, został poszerzony o byłego małżonka (partnera) lub inną osobę pozostającą obecnie lub w przeszłości w trwałej relacji uczuciowej albo fizycznej niezależnie od wspólnego zamieszkiwania i gospodarowania. Celem wprowadzenia takiej zmiany jest odejście od stygmatyzacji rodzin, postrzegając je jako jedyne źródło przemocy, i zapewnienie odpowiednio szerszego spojrzenia na jednostkę doświadczającą aktów przemocy. Dzięki temu brane są pod uwagę zachowania przemocowe występujące w głównej mierze w środowiskach domowych niebędących rodziną sensu stricto, jak np. były małżonek, który nie jest w świetle prawa postrzegany jako członek rodziny. Nierzadko mają miejsce (lub miały w przeszłości) relacje o silnej więzi fizycznej lub emocjonalnej, które niekoniecznie łączą się z prowadzeniem wspólnego gospodarstwa domowego, a więc zaproponowane rozwiązanie wydaje się zasadne. Jako osoba doznająca przemocy jest ponadto uznawany małoletni, który jest świadkiem przemocy domowej wobec innej osoby. Należy uznać owe rozwiązanie za podstawne, gdyż niebezpieczny wpływ na dzieci ma nie wyłącznie doświadczanie działań przemocowych „na własnej skórze”, ale też oglądanie owych sytuacji. Co ważne, zgodnie z nowelizacją, za podmiot stosujący przemoc może być uznana wyłącznie osoba pełnoletnia. Kolejną modyfikacją jest poszerzenie katalogu form przemocy domowej (do tej pory funkcjonowała przemoc fizyczna, psychiczna i seksualna) o dwie kolejne, tj. ekonomiczną i cyberprzemoc (stosowanie przemocy poprzez wykorzystanie internetu lub innych narzędzi elektronicznych). Ustawa wprowadza dodatkowy mechanizm zobowiązujący osoby stosujące przemoc do udziału w programach korekcyjno-edukacyjnych oraz psychologiczno-terapeutycznych. Do tej pory nałożenie owego obowiązku było możliwe jedynie w drodze procedury karnej. W konsekwencji niewielu sprawców decydowało się uczestniczyć dobrowolnie na tego rodzaju programy. Po skierowaniu przez zespół interdyscyplinarnej na program korekcyjno-edukacyjny lub psychologiczno-terapeutyczny osoba stosująca przemoc jest zobligowana zgłosić się do uczestnictwa w nim i ukończyć go, a także dostarczyć grupie diagnostyczno-pomocowej zaświadczenia te zdarzenia potwierdzające⁴⁶. Łącznie z tymi zmianami do Kodeksu wykroczeń została

⁴⁵ S. Łakoma, *Rozdział 4 Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie*, [w:] *Prawo administracyjne materialne*, red. Z. Duniewska i in., Warszawa 2022.

⁴⁶ Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 535).

wprowadzona kara za niestosowanie się do omawianego obowiązku. Art. 66c k.w. stanowi, iż „Kto uporczywie nie stosuje się do obowiązków określonych w art. 4 ust. 6 ustawy z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej, podlega karze ograniczenia wolności albo grzywny”⁴⁷.

Program ten stanowi element całego systemu przeciwdziałania przemocy w rodzinie, jest uzupełnieniem różnych form interwencji prawnych i administracyjnych podejmowanych wobec osób stosujących przemoc. Ukierunkowany jest na zmianę postaw i zachowań sprawców przemocy, a w rezultacie na redukcję ryzyka kontynuowania stosowania przez nich przemocy oraz zwiększenie ich możliwości do samokontroli agresywnych zachowań i do konstruktywnego współżycia w rodzinie⁴⁸. Warto także wspomnieć o kilku z wprowadzonych regulacji, dotyczących zespołów interdyscyplinarnych. Obecnie w skład zespołu mogą wchodzić także prokuratorzy oraz przedstawiciele innych podmiotów niż określone w ustawie przed nowelizacją. Członkowie są ponadto zobligowani do przejścia szkolenia w terminie 12 miesięcy od dnia ich powołania. Dotychczas działające grupy robocze zostały zastąpione grupami diagnostyczno-pomocowymi, które powoływane są przez zespoły interdyscyplinarne w ciągu 3 dni od otrzymania zgłoszenia o podejrzeniu wystąpienia przemocy domowej. Funkcjonowanie i tryb ich tworzenia będą także ustalane przez zespoły w opracowanym i przyjętym przez nie regulaminie. Do składu grupy roboczej powoływani byli przedstawiciele różnych instytucji ważnych z punktu widzenia przeciwdziałania przemocy, jak np. dzielnicowy. W skład grupy diagnostyczno-pomocowej wchodzi co do zasady: pracownik socjalny jednostki organizacyjnej pomocy społecznej odpowiedzialny za pracę z osobą doznającą przemocy oraz funkcjonariusz policji, któremu w podziale zadań przypada praca z podmiotem stosującym przemoc. Dopuszczalne jest poszerzenie tego składu o dodatkowych specjalistów w razie takiej potrzeby, np. o lekarza czy psychologa. Zmiany te sięgają do procedury „Niebieskiej Karty”, które uprawniają grupę diagnostyczno-pomocową do podejmowania i realizowania działań w jej zakresie. Do zadań grupy należy m. in. ocena sytuacji domowej osób, których dotyczy przemoc, prowadzenie i zakończenie procedury „Niebieskiej Karty”, a w uzasadnionych przypadkach stwierdzenie braku jej zasadności. Zgodnie z wolą ustawodawcy zajmie się ona również monitorowaniem sytuacji środowiskowej rodziny dotkniętej przemocą, polegającym w szczególności na wspieraniu ich w realizacji indywidualnego planu pomocy oraz podejmowaniu się wizyt kontrolujących stan ich bezpieczeństwa, również po zakończeniu procedury przez okres 9 miesięcy. Działania dokonywane w związku z monitorowaniem sytuacji nie są jednak sprecyzowane, a od obowiązku podjęcia czynności monitorujących nie przewidziano odstępstw. Co ważne, podejmowanie interwencji w zakresie procedury „Niebieskiej Karty” nie wymaga zgody osoby doznającej przemocy ani

⁴⁷ Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2151 ze zm.).

⁴⁸ Uchwała nr XXXII/521/21 z 30.06.2021 r.

osoby jej stosującej⁴⁹. Dodany został także przepis, który umożliwia odebranie broni palnej, amunicji oraz dokumentów potwierdzających legalność posiadania broni osobom, które stosują przemoc domową, gdy występuje zagrożenie życia lub zdrowia osoby doznającej przemocy domowej zgodnie z art. 19a ustawy o broni i amunicji⁵⁰. Ustawa przewiduje funkcjonowanie Zespołu Monitorującego do spraw Przeciwdziałania Przemocy Domowej, jako organu opiniodawczo-doradczego ministra właściwego do spraw zabezpieczenia społecznego, który zastąpi dotychczas istniejący Zespół Monitorujący do spraw Przeciwdziałania Przemocy w Rodzinie. Istotną zmianą, o której należałoby wspomnieć, jest uprawnienie policjanta do wydania wobec osoby stosującej przemoc nakazu natychmiastowego opuszczenia wspólnie zajmowanego mieszkania i jego bezpośredniego otoczenia oraz zakazu zbliżania się do tych miejsc. Ma on także prawo do wydania wobec osoby, która stosuje przemoc i stwarza zagrożenie dla życia lub zdrowia ofiary przemocy, zakazu zbliżania się lub kontaktowania z tą osobą, a ponadto zakazu wstępu na teren, na którym jednostka się uczy lub pracuje. Wszystkie przyjęte zmiany mają na celu zapewnienie lepszej ochrony osobom doświadczającym aktów przemocy oraz poprawę funkcjonowania systemu przeciwdziałania przemocy domowej w Polsce.

PODSUMOWANIE

W oparciu o przeprowadzone rozważania należy stwierdzić, że mimo wprowadzanych zmian legislacyjnych mających za cel poprawę systemu antyprzemocowego zjawisko przemocy domowej nadal jest poważnym problemem społecznym i kryminalnym, który ciężko jest wyeliminować. Uważam, że w większości przyjęte w nowelizacji zmiany są słuszne i mogą skuteczniej formy zwalczania przemocy. Pozytywnie należy ocenić dążenie polskiego ustawodawcy do rozszerzenia form przemocy oraz zastąpienie pojęcia „przemocy w rodzinie, który jednoznacznie kojarzył się z pokrewieństwem i kręgami rodzinnymi, terminem „przemoc domowa”. Słuszne jest również powiększenie zakresu podmiotowego omawianego zjawiska o osoby, które w świetle prawa nie są rodziną natomiast tworzą lub tworzyły pewną relację o silnej więzi psychicznej lub fizycznej. Taka zmiana lepiej ukazuje złożoność problemu i pozwala dostrzec zachowania przemocowe niebezpośrednio związane z prowadzeniem wspólnie gospodarstwa domowego. Niewątpliwie określenie „istnienie przewagi nad osobą pokrzywdzoną” nawiązuje do potocznego znaczenia słowa „znęca się”, czyli „pastwi się nad kimś słabszym”. Jednakże w prawnokarnym aspekcie stosowania przepisów art. 207 k.k. pojawia się szereg wątpliwości w odniesieniu do zasadności wymogu bezwzględnego istnienia owej przewagi sprawcy nad ofiarą. Oczywiście rodzi się również pytanie, co ma być zjawiskiem pierwotnym, a co wtórnym, tzn. czy najpierw ma wystąpić przewaga po stronie sprawcy, a potem

⁴⁹ Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie...

⁵⁰ Ustawa z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2516 ze zm.).

– przy jej wykorzystaniu – sprawca znęca się nad pokrzywdzonym, czy też może jest odwrotnie (to właśnie przez fakt znęcania się sprawca zyskuje przewagę nad ofiarą, która – obiektywnie rzecz ujmując – może być od sprawcy silniejsza)⁵¹. Należałoby doprecyzować znaczenie pojęcia przewagi w tym przedmiocie. Uważam jednak, że wprowadzenie dodatkowego elementu do definicji przemocy domowej, jakim jest przewaga sprawcy nad ofiarą, nie jest poprawnym zabiegiem. Jakakolwiek przewaga, zarówno fizyczna jak i psychiczna, nie powinna być przesądzającą przesłanką do uznania danego działania za przemoc domową. Można przecież np. znęcać się psychicznie nad osobą, która ową przewagę posiada. Takie rozwiązanie nie może wykluczać osób dotkniętych zachowaniami przemocowymi tylko dlatego, że posiadają jakąś przewagę nad swoim oprawcą. Nie uprawnia to także osób względnie „słabszych” do stosowania przemocy wobec innych osób. Ponadto jest to niezgodne z definicją przyjętą w konwencji stambulskiej, a wdrażanie nowych przepisów ma prowadzić nie jedynie do zwiększenia bezpieczeństwa osób doznających przemocy, ale powinno również sprostać zobowiązaniom wynikającym z ratyfikacji umów międzynarodowych w obszarze przeciwdziałania przemocy domowej. Nie ulega wątpliwości, że małoletni będący świadkiem przemocy powinien być postrzegany także jako osoba, która tej przemocy doznaje i jest jej ofiarą. Ważną zmianą jest wprowadzenie prawnych środków umożliwiających faktyczne odseparowanie pokrzywdzonego od sprawcy, w przypadku stosowania przez niego aktów przemocy, a także stworzenia zagrożenia życia lub zdrowia ofiary. W dalszym ciągu występuje problem z rozpoznawaniem przypadków przemocy domowej i określeniem wielkości tego zjawiska. W związku z tym przydałyby się rozwiązania które wspomogłyby walkę z tym problemem. Jak wiadomo, na gruncie prawa karnego przestępstwo znęcania się jest podstawowym instrumentem w walce ze zjawiskiem przemocy domowej. Ze statystyk wynika jednak, że rocznie wszczynanych z tego tytułu jest około 30 tys. postępowań, a tylko w ok. 16 tys. przypadków stwierdza się popełnienie przestępstwa, co świadczy o tym, że spora część sprawców przemocy nie ponosi odpowiedzialności karnej⁵². Na aprobatę zasługują działania wspomagające nie tylko ofiary przemocy, ale także ich sprawców, gdy daje się im szansę na nauczenie się i zrozumienie prawidłowych reakcji. Myślę, że przydatne byłoby także prowadzenie akcji edukacyjnych oraz rozpowszechnianie informacji praktycznych związanych z wychowywaniem dzieci bez stosowania aktów przemocy, a także zwiększanie świadomości społeczeństwa odnośnie przemocy domowej oraz gotowości do reagowania i podejmowania interwencji w sytuacjach stosowania przemocy.

⁵¹ M. Mozgawa, *op. cit.*, s. 115–116.

⁵² Statystyka policji z postępowań wszczętych i stwierdzonych z art. 207 k.k.; <https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7/63507,Znecanie-sie-art-207.html> [dostęp: 25.08.2023].

BIBLIOGRAFIA

AKTY NORMATYWNE:

- Konwencja Rady Europy o zapobieganiu i zwalczaniu przemocy wobec kobiet i przemocy domowej (Dz. U. z 2015 r. poz. 961).
- Ustawa z dnia 20 maja 1971 r. – Kodeks wykroczeń (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2151 ze zm.).
- Ustawa z dnia 6 czerwca 1997 r. – Kodeks karny (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 1138 ze zm.).
- Ustawa z dnia 21 maja 1999 r. o broni i amunicji (t.j. Dz. U. z 2022 r. poz. 2516 ze zm.).
- Ustawa z dnia 29 lipca 2005 r. o przeciwdziałaniu przemocy domowej (t.j. Dz. U. z 2021 r. poz. 1249 ze zm.).
- Ustawa z dnia 9 marca 2023 r. o zmianie ustawy o przeciwdziałaniu przemocy w rodzinie oraz niektórych innych ustaw (Dz. U. poz. 535).
- Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 13 września 2011 r. w sprawie procedury „Niebieskie Karty” i wzorów formularzy „Niebieska Karta” (Dz. U. z 2011 r. Nr 209, poz. 1245.)

LITERATURA:

- Badura-Madej W., Dobrzyńska-Mesterhazy A., *Przemoc w rodzinie. Interwencja kryzysowa i psychoterapia*, Kraków 2000.
- Cabalski M., *Przemoc stosowana przez kobiety. Studium kryminologiczne*, Kraków 2014.
- Cichła J., *Formy pomocy ofiarom przemocy w rodzinie w kontekście teorii i doświadczeń praktycznych*, [w:] R.M. Ilnicka, J. Cichła, *Wybrane aspekty przemocy. Diagnoza i profilaktyka*, Toruń 2009.
- Filipek A., *Wspomaganie człowieka dorosłego w przypadku przemocy w rodzinie*, Białystok 2017.
- Gruszczyńska B., *1.2.1. Teoria wyuczonyj bezradności*, [w:] *Przemoc wobec kobiet w Polsce. Aspekty prawnokryminologiczne*, Warszawa 2007.
- Kobes P., *Prawnokarne i administracyjnoprawne aspekty przemocy w rodzinie*, Bielsko-Biała 2011.
- Kruszyński P., Właźlak K., *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie na tle porównawczym*, „Prokuratura i Prawo” 2017, nr 5.
- Lipowska-Teutsch A., *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1998.
- Mozgawa M., 2. *Uwagi dotyczące typu podstawowego art. 207 § 1 k.k.*, [w:] *Znęcanie się*, red. M. Mozgawa, Warszawa 2020.
- Nowakowska U. et al., *Przemoc w rodzinie a wymiar sprawiedliwości. Prawo dziś i jutro*, Warszawa 2005.
- Parafianowicz J., [w:] *Kodeks postępowania cywilnego. Postępowanie nieprocesowe. Postępowanie w razie zaginięcia lub zniszczenia akt. Postępowanie zabezpieczające. Komentarz aktualizowany*, red. O.M. Piaszkowska, LEX/el. 2023, art. 560(2).
- Pospiszyl I., *Przemoc w rodzinie*, Warszawa 1994.
- Roszak J., *Przemoc w białych rękawiczkach*, „Niebieska Linia” 2010, nr 1 (66).
- S. Łakoma, *Prawo administracyjne materialne. Rozdział 4 Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie*, red. Z. Duniewska i in., Warszawa 2022
- Spurek S., [w:] *Przeciwdziałanie przemocy w rodzinie. Komentarz*, Warszawa 2021, art. 9d.
- Stożek M., *Przemoc w rodzinie. Zapobieganie w świetle przepisów prawa*, Warszawa 2009.
- Śledziwski A., *Przestępstwo znęcania się w kontekście przemocy w rodzinie*, Białystok 2016.

ORZECZNICTWO:

- Wyrok SN z 23.09.1992 r., III KRN 122/92, LEX nr 22076.
- Wyrok SA w Gdańsku z 05.09.2013 r., II AKa 204/13, LEX nr 1419002.
- Postanowienie SN z 30.03.2016 r., I KZP 23/15, OSNKW 2016, nr 5, poz. 29.
- Wyrok SR w Jędrzejowie z 21.07.2017 r., II K 248/16, LEX nr 2503436.
- Wyrok SR w Tarnowskich Górach z 13.07.2018 r., II K 1085/16, LEX.
- Wyrok SO w Olsztynie z 13.09.2018 r., VII Ka 825/18, LEX nr 2589596.
- Wyrok SO w Świdnicy z 28.12.2018 r., IV Ka 475/18, LEX nr 2670402.
- Postanowienie SN z 02.12.2020 r., IV KK 179/20, LEX nr 3093409.

Uchwała SN z 31.03.2021 r., I KZP 7/20, OSNK 2021, nr 6, poz. 23.

Uchwała Nr XXXII/521/21 z dnia 30.06.2021 r.

Wyrok SA w Łodzi z 3.08.2021 r., II AKa 130/21, LEX nr 3490633.

Wyrok SA we Wrocławiu z 24.09.2021 r., II AKa 54/21, LEX nr 3451962.

INNE ŹRÓDŁA:

<https://sjp.pwn.pl/slowniki/przemoc.html>

<https://statystyka.policja.pl/st/kodeks-karny/przestepstwa-przeciwko-7/63507,Znecanie-sie-art-207.html>

<https://statystyka.policja.pl/st/wybrane-statystyki/przemoc-w-rodzinie/201373,Przemoc-w-rodzinie-dane-od-2012-roku.html>

Domestic Violence. Definitional and Systemic Considerations

SUMMARY

The purpose of the article is to analyse and explain the concept of domestic violence, demonstrate the complexity of the problem and examine the system for protecting victims of violence and for counteracting violence. The text also presents the legislative changes made to the Act of 29 July 2005 on Counteracting Domestic Violence and discusses the solutions introduced.

Keywords: domestic violence, victim of violence, person inflicting violence, 'Blue Card' procedure